

Fransa ve Türkiye'de Ortaöğretim Programlarında Yenileşmeyi Gerektiren Faktörlerin Karşılaştırılması

Dr. Adil TÜRKOĞLU*

Fransa'da 1968 öğrenci olayları, Türkiye'de 1960 devrimi sonrası, ortaöğretim sistemine yöneltilen eleştiriler yoğunluk kazanmıştır. Çağımızda eğitimciler, eğitim sistemlerinin bir kademesinde yapılan reform çalışmalarının, sorunların çözümüne yeterli olmadığı gerekçesiyle sistemin tümünde reform yapılmasını savunmaktadırlar. Bu amaçla Fransa'da Haby Reform Projesi 1975'de parlamentoya sunulmuştu. Türkiye'de 1970 ve 1975 yılında toplanan VIII. ve IX. Milli Eğitim Şûralarında alınan kararların uygulanma ve halen geleneksel sistemin devam etmesi, eğitimciler, öğretmen dernekleri ve demokratik kuruluşlar tarafından eleştirilmektedir. Türkiye'de eğitim sisteminin tümünde reform yapılması için bazı çabalar görülmekteyse de henüz uygulama aşamasına geçilmemiştir.

Ortaöğretimde yenileşmeyi gerektiren aşağıdaki ortak faktörler, genel olarak, Fransa ve Türkiye'de ortaöğretimde yenileşme gereksinimlerini ortaya koymaktadır.

i) Nüfus Patlaması

Fransa'da İkinci Dünya Savaşı sonrası nüfus artışı, eğitimin tüm kademelerini etkilemiştir. Ortaöğretimde büyüme daha fazladır.

Öğrenci sayısında çağın birinci yarısında yavaş bir yükselme, İkinci Dünya Savaşı'ndaki azalan doğum oranı nedeniyle düşme görülmektedir. Ve 1955'ten sonra yine yükselme vardır. 1955 yılında 725 bin olan öğrenci sayısı 1970 yılında 3.300.000'e yükselmiştir. Resmî eğitimde yükselme 1'e 6, özel eğitimde ise 1'e 3'tür. Öğrenci artışı üç nedene bağlanmaktadır.

- i) Doğum oranının yükselmesi.
- ii) Zorunlu eğitim süresinin 14 yaşına değin çıkarılması.
- iii) Ortaöğretime devam etme eğilimi.

---

* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü

1959 sonrası yalnız yetenekliler değil, tüm çağ nüfusu ortaöğretime devam etmek istiyordu. Çünkü çoğu meslekler ortaöğretim seviyesinde bir formasyonun alınmasını zorunlu kılmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce brevet seviyesinde toplanmış bulunan orta kadro artık bakalorya almak istiyordu.

XXI. yüzyıla yaklaşırken bilimsel ve teknik ilerlemelerle, gittikçe karmaşıklaşan toplum yaşamı, ilave eğitimi zorunlu kılmıştır.

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrası nüfus artışı, eğitimin tüm kademelerini etkilemiştir. Bütün eğitim kademelerinde 13-22 yaş grubunun ancak 1/10'u okula devam etmekte ve 9/10'u okul dışı gençliği teşkil etmektedir.²

Ortaöğretime 1955-1970 yılları arasında devam eden öğrenci sayısı beş kez artmıştır. Buna karşılık okullaşma oranının yüzde 24,5 gibi düşük bir düzeyde olduğu saptanmaktadır.

Türkiye'de öğrenci sayısının artmasının nedenlerinden birisi de halkın eğitime gösterdiği istektir. Bir başka neden, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yüksek doğum oranının, ortaöğretimde çağ nüfusunu ciddi olarak etkilemesidir.³

1960 yılında ortaöğretim çağ nüfusunun % 9'una hizmet götürmekte ve bunun da % 5.3'ü genel, % 2.6'sı mesleki ve % 1.1'i teknik eğitimde bulunmaktaydı. 1970 yılında ise % 11.0'ı genel eğitimde olmak üzere toplam çağ nüfusunun % 17,7'si idi. Bu göstergelerden de anlaşılacağı gibi mesleki ve özellikle teknik eğitimde planların öngördüğü gelişmeler tam gerçekleşmemiştir.⁴

ii) Değerlere Karşı Uyumsuzluk ve Sosyal Yapıda Değişiklik

Fransa'da gençliğin geleneksel kültür karşısındaki tutumu eğitim sistemini yeniden gözden geçirme zorunluluğu doğurmaktadır. Gençlik, geleneksel değerlere karşı çıkmaktadır. Yetişkinler ise gençlerin karşı çıktıkları değerlerin belirli ölçüde nasıl kazandırılacağını düşünmektedirler. 8 Haziran 1971'de Milli Eğitim Bakanı Oliver Guichard, parlamentoda durumu şöyle açıklamaktadır :

«Okulların sorunları, yetişkinler-gençler, öğrenciler, öğretmenler, veliler ve çocuklar arasındaki uyumsuzluğu çoğaltmaktadır. Eğitimin fonksiyonu yetişkinlerle gençler arasındaki uyumu sağlamaktadır. Toplumumuz ise gençliğin nasıl eğitileceğini bilmemektedir. Dört büyük olgu karşısında durumu ayarlamak gerekir : Kent yaşamı, kollektif çalışma, para, makina.. Geleneksel genel kültür, bu değerleri inkâr etmekte, toplum çalkalanmaktadır. Hızlı bir ideolojik çeşitlilik yaşıyoruz. Diyeceğim şudur ki : Kültür devrimini yapmaya ge-

rek yoktur. O bizim önümüzde olup, sorun onu izleyebilmektir... Demokratik bir devlette, totaliter anlayışı reddediyoruz. Gençliği modern dünyanın gereklerine göre zamanımıza uygun, tarihimize bağlantıyı kesmeksizin ortak bir kültür etrafında toplamak zorunluluğu vardır.⁵

Bu yanıt, 1959 reformunda halen XIX. yüzyıl genel kültür anlayışından vazgeçilemediğini ileri süren görüşün 12 yıl sonra tekrar edilmesidir.

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ile eğitim sisteminde, devrimlere uygun olarak, şu ana esaslar gözetilmiştir, laiklik, batıya teknik ve kültürlüne dönüklük ve pozitif bilimlerin öncülüğü.⁶ Cumhuriyetten bugüne değin Atatürk Devrimlerine uygun bir kuşak yetiştirmek amaç olmuştur.

1960 Anayasası geniş fikir özgürlüğüne, sorunların tartışılmasına ve ideolojik çeşitliliğe neden olmuştur. Ekonomik bunalımların yarattığı diğer değişiklikler, gençlikte genel bir bunalım yaratmaktadır.⁷

Türkiye'de tarım sektöründe çalışan nüfus azalmaktadır. Tarım kesiminden diğer kesimlere geçişler ve sanayileşme çabaları geleneksel değerlerin değişmesine ve sanayi toplumunda yaşayan bireylerde arzulan yeteneklerin eğitim sistemi ile gerçekleşmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır. VIII. ve IX. Milli Eğitim Şûralarında, Milli Eğitim Bakanları, Türkiye'de bireylerin eğitim isteklerine ve toplumun isteklerine yanıt veren bir eğitim sistemine gereksinme vardır, demişlerdir.

Türkiye'de, Fransa'da olduğu gibi toplumun çoğunluğu tarafından totaliter anlayış reddedilerek, demokratik kurallar içinde gençliğin çağdaş gelişmelerine uygun olarak bir kültür etrafında yetiştirilmesi zorunluluğu kabul edilmektedir.

iii) Demokratizasyon

Fransa'da herkes demokratizasyona taraftardır. Ama her kuruluş bu kavramı aynı içerikte düşünmemektedir. Herkes sosyal ve maddi olarak alınan önlemlerde birleşmektedir. (Burslar, araç, gereç, ulaşım yardımı, okul sonrası eğitim, vs.) Herkes yeni binaların yapılmasını, öğretmen eksikliğinin tamamlanmasını istemektedir.

Fransa'da ulusal eğitim bir kamu hizmetidir. Bataillen'a göre Fransız ulusal eğitiminin demokratik olduğu inkâr edilemez. Fakir bir kimsenin çocuğuyla zengin bir kimsenin çocuğu aynı şansa sahiptir.

Ama bu şansın hangi koşullarda gerçekleştiği devrimden bu yana tartışılmaktadır.⁸

Özel kurumlarla resmi kurumlar yanyana faaliyet göstermektedir. Veliler, okulları kendileri seçerek paralarıyla çocuklarını özel eğitim kurumlarına göndermektedirler. Milli Eğitim Bakanları, parlamentoda bütün çocukların aynı şansa sahip olması gerektiğini, belirtmişlerdir. Bataillon'a göre sorun, biyolojik ve ailevi eşitsizlikten gelmeyip, eğitim sisteminin bütün Fransızların demokratik isteklerinden geride olmasıdır.⁹

1910 yılında tüm köylülerin ve diğer sosyal sınıfların eşit olarak eğitilmesi arzu ediliyordu. 1910 yılındaki bu öneriler, 1969 yılında yine tekrarlanmaktadır. Demokratizasyonun tam anlamıyla sağlanabilmesi için tartışmalar 50 seneden beri devam etmektedir.

Sosyo-ekonomik bakımdan zayıf aileler, çocuklarının zorunlu eğitimden sonra yaşamlarını çabuk kazanmaları için bir melek sahibi olmalarını arzu etmektedirler. Lise öğrenimi hem uzun, hem de raslantıya bağlı kabul edilmektedir. Ailelere göre lise öğrenimi masraflıdır. Ortaöğretimin parasız olması, gerçekte kuramsal kalmaktadır. Kitaplar, araç-gereç ve diğer masraflar, aileler için ağır yük olmaktadır. Burs sistemi uygulanmakla birlikte, burs alabilmek için engeller vardır.¹⁰

Sosyo-ekonomik engellere coğrafi engelleri de eklemek gerekir. Kırsal bölgelerde ya da ortaöğretimde, okulların bulunmadığı yerleşme bölgelerinde oturan çocuklar, 6. sınıfa girmek zorundadır. Çocuklar, yatılı okumaktadır, yatılı okullar pahalı ve sınırlıdır. Bu durumda 14 yaş sonrası çocuklar, genel kültür ve meslek formasyonu almaksızın endüstri bölgelerinde kalifiye olmayan tarım ve sanayi işlerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yeni açılan genel öğretim kolejlerinin, yerel bölgelere yakınlığı, kırsal bölgelerde oturan ailelerin çocuklarının okuma olanaklarını artırmaktadır. Ama bu geçici bir çözümdür. Kırsal bölgelerde oturanlar orta ve yükseköğretime devam etmede zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Tüm aileler, demokratizasyonla ilgilenmektedirler. Sayısal olarak demokratizasyon yayılmaktadır. Sorun, öğretimin kalitesinin düşmemesi ve yenileşmedir. Aileler, parasız eğitimle amaçlarına ulaşacaklarını ümit etmektedirler. Oysa kamu oyununda genel kanı, demokratizasyonu; genel ve kolektif olarak herkesin aynı haklardan eşit olarak yararlanması ve kaliteli bir eğitim verilmesidir. Ortak kanı bu olmasına karşın, demokratizasyon üzerindeki tartışmalar, yoğun bir biçimde sürmektedir.

Türkiye'de, Fransa'da olduğu gibi herkes demokratizasyona taraftadır. Herkes maddi ve sosyal yönden alınan önlemlerde birleşmektedirler. Öğretmen eksikliğinin tamamlanmasını, araç-gereç yardımını, parasız yatılı öğrenci sayısının arttırılmasını, başarılı öğrencilere yükseköğretim olanakları verilmesini her vatandaş istemektedir.

Cur.huriyetin ilanından bu yana eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin gerçekleşmesi için çalışılmıştır. Varış'ın yaptığı bir araştırma bugün, üniversitelerde, ihtisasa yönelen kadronun % 42'sinin memur ve emekli, % 17'sinin çiftçi, % 8,6'sının işçi ve % 3,3'ünün işsiz çocuğu olduğu ve bu grubun öğrenim olanakları bakımından baba öğrenimine oranla büyük ölçüde ileride bulunduğunu göstermektedir.¹¹

Özel kurumlarla resmi kurumlar yanyana faaliyet göstermektedir. Liseden mezun olan öğrencilerin hızla artmasına karşın, yükseköğretim kurumları aynı tempoda gelişmemişlerdir.

Gelir yönünden zayıf aileler, zorunlu öğretim ötesinde, olanakları ölçüsünde yaşamlarını çabuk kazanmaları için çocuklarına ya baba mesleğini seçtirmekte, ya da çeşitli mesleklerde hiç kuramsal ve pratik öğrenim görmeden cıraklığa yönelmektedirler. 13 Ekim 1972 gün ve 14 335 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan «Milli Eğitim Reform Stratejisi»nde, «Ortaöğretimin yapısı, toplumda sosyal sınıflar yaratacak nitelikte ve eğitimin demokratikleşmesi ilkeleri ile bağdaşmayacak bir uygulama içindedir» denilmektedir.

Sosyo-ekonomik engellere ek olarak Türkiye'de de coğrafi engeller vardır. Kırsal bölgelerde ya da ortaöğretim kurumlarının bulunmadığı yerlerde çocukların okula devam etmeleri, ulaşım, konut gibi nedenlerle zorlaşmaktadır. Kırsal yerlerde çocuklar bağ, bahçe ve tarla işlerinde babalarına yardım etmekte, askerliğini yaptıktan sonra kentlere göçmektedir. Bu çocuklar, herhangi bir mesleki formasyon olmadıkları için kalifiye iş bulamamakta ve vasıfsız işçi olmaktadırlar. Kırsal kesimlerde oturan çocukların parasız yatılı okuma olanaklarının sınırlı olması ve artan nüfusa paralel parasız yatılı öğrenci sayısının artmaması demokratizasyonu engelleyen sorunlardan bir kaçıdır. Son zamanlarda açılan yatılı bölge okulları, bölgelerde oturan çocuklara okullara devam olanağı vermekte ise de bu sorunun çözümü için yeterli olmamaktadır. Sorun, Fransa'daki duruma benzemekle birlikte değişiktir. Türkiye'de amaç, önce çağ nüfusunun tümünü ilköğretim olanaklarına kavuşturmaktır. Ortaöğretimde ise hem çağ nüfusunun çoğunluğunun ortaöğretime kavuşturul-

ması hem de öğretimin kalitesinin yükselmesidir. Türkiye'de de Fransa'da olduğu gibi amaç, herkesin eğitim olanaklarından eşit olarak yararlanması ve kaliteli bir eğitim verilmesidir.

iv) Bilgi Patlaması

Fransa ve Türkiye'de, liselerin geleneksel olarak amacı, genel kültür vermektir.

Fransa'da XVIII. yüzyılda Napolyon tarafından kurulan ortaöğretimde, felsefe ve edebiyat öğrenimi esastı. İhtisaslaşmamış bir toplumda, memur ve aydın yetiştiriliyordu. Bu öğretimin büyük bir kısmı klasik eğitim olarak günümüze kadar devam etmiştir.

Türkiye'de 1912-1913 öğretim yılında açılan liselerde amaç, Fransa'da olduğu gibi memur yetiştirmek ve yükseköğretime öğrenci hazırlamaktır.

XIX. yüzyılda birinci endüstri ihtilalinde tüm alanlarda olağanüstü bilimsel gelişmeler oldu. Ulaşım vasıtaları sayesinde uluslararası anlayış ve ulusların birbirleriyle teması çoğaldı. Modern dillerin öğrenimi ve oynadıkları rol kabul edildi. Modern yabancı dillere daha çok yer verildi.

XX. yüzyıl, hızlı gelişmekte olan bilim ve teknolojinin yarattığı devrimsel nitelikte köklü aşamalara sahne olmaktadır. Bu dönüşümün doğal bir sonucu olarak ekonomik ve sosyal olaylar nedeniyle diplomatik, askeri ve ekonomik alanlarda bilgi hızla artmaktadır. Teknik ve fen bilimlerindeki gelişmeler uygarlık ve sanat alanındaki yayılmalar, bilgi patlamasına neden olmuştur. Bilgi patlaması sonucu oluşan yeni koşullar, teknik eğitimin önemini artırmaktadır. Yeni disiplinlerin programlarda yer alması, geleneksel disiplinlerin programlardaki süresini azaltmaktadır.

Debesse'e göre, geleneksel disiplinlerin, öğretimi gittikçe ansiklopedik ve etkisiz kılmaktadır. Öğrenci yığılmasından sonra bilgi patlaması da ortaöğretim sisteminin aleyhine olmaktadır. Öyle ki, pratik, somut ve günlük yaşama yakın bir eğitimle, ansiklopedik genel kültür veren bir eğitim arasında tercih yapmak zamanı gelmiştir. Debesse; seçimin, genel öğretimle, teknik öğretim arasında olmadığını, çünkü teknik eğitimin kültürün bir bölümü olduğunu belirtmektedir. Yine aynı yazara göre öyle bir ortaöğretim sistemi düşünülebilir ki, sosyal ve ekonomik çarkın temelleri üzerinde somut, basit bilgilerle, endüstrinin çeşitli dallarında kullanılan makine ve aletlerin kullanılmasının öğretildiği bir ortamı kapsasın¹²

Aynı konuda «Ortaöğretim sisteminin değerlendirilmesi» adlı araştırmasında Doğan;

«Bugünkü anlayışa göre eğitimin başarısı, yetiştiği bireylerin pratik ve teoriyi yanyana götürebilmeleri ile ölçülebilir. Meslek eğitimi, genel eğitimin yardımcı bir kolu değildir. Meslek eğitimi, tüm eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Çağımızın gerektirdiği eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Çağımızın gerektirdiği insan, genel ve meslek eğitiminin müşterek olduğu insandır. Toplum yapısında ve teknolojiye meydana gelen ilerlemelerin sonucu olarak, eğitim sisteminde temel değişiklikler olmaktadır.» demektir.¹³

Bilgi patlaması, Türkiye ve Fransa'da geleneksel ortaöğretim programlarında değişmeyi ve öğretimin başka tarzla düzenlenmesini gerektirmektedir. Her iki ülkede liselerde farklı kollar arasında yapmacık bir birleşme vardır. Öğrenciler, genel bir kültür almaktadırlar, ama esas disiplinlerden edebiyat ve felsefe, klasik kültürün fen bilimleri, modernizasyon teknik eğitim, çağımızın yeniliklerinin mirasçılığını korumaktadır.

v) Sistemin Yapısı

Fransa'da 1959 yılından itibaren sistemin yapısının sürekli değiştirilmesine karşın, 1970 yılından sonra sistemin yapısını yeniden değiştirme çalışmaları yine yoğunluk kazanmıştır.

Yöneltme ve gözlem devresinden sonra farklı öğretimleri seçme olanaklarının çok olmasına karşın alınan kararlarla psikolojik etkiler görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu kolay görünen klasik bölümlere, diğerleri fen bilimlerine yönelmektedirler. İkinci devre başarısız öğrenciler ne uzun ortaöğretime ne de tekniköğretime devam edilebilmektedirler. Böylece kalifikasyon olmayan ve pratik olarak çalışmaya öğrenemeyen gençler, çoğalmaktadır. Uzun bir dönem sonunda işsizlik sorun olmaktadır. Sosyal yaşama uyum güçlükleri ve ailelerin telaşı, gençlerde uyumsuzluğa yol açmaktadır.¹⁴

Ortaöğretim ikinci devrede lise 1., 2., 3., sınıfların organizasyonu ve bölümlere ayrılma, içinden çıkılamayacak derecede karmaşıklık arz etmektedir. Yalnız lise 1. sınıf A edebiyat bölümünde 15 ayrı kombinezona ulaşabildiği ve 40'dan fazla teknisyen brövesi olduğu düşünülürse, Fransa'da sistemin yapısını değiştirmenin ne denli zor olduğu görülür.

Bakalarya sistemde halen prestijini korumaktadır. Çoğu öğrenci için amaç, bakalorya diplomasını almaktır. Bu nedenle öğrenci-

ler kolay ve başarabilecekleri bölümleri tercih etmektedirler. Orta-öğretimde bölümlere ayrılma, üniversitelere uygun olarak düzenlenmiştir. Öğrenciler, teknisyen brövesi veren öğretim yerine, bakalor-yaya yöneldikleri için üniversitelerde yığılmalar oluşmaktadır. Bu durum, endişe verici iki sonuç doğurmaktadır. Genel liselerde yığılma, teknik liseler aleyhine, lise öğrencilerinin 1/3'ünün edebiyat fakültelerine girmesi, fen fakültelerinin aleyhine olmaktadır.

Klasik ve modern bölümlerde öğrenci, teknik bölümlere nazaran fazladır. Bu politikadan yalnız Milli Eğitim Bakanlığı sorumlu değildir. Halk ve seçmenler, liselerin açılmasını, tekniköğretim kolejlerinin açılmasına tercih etmektedirler. Buna karşın hükümet projeleri ve milli ekonominin gereksinimleri halihazır durumla uyuşmamaktadır.¹⁵

Türkiye'de, 1970 yılından sonra toplanan VIII. ve IX. Milli Eğitim Şûralarında, sistemin yapısını değiştirmek için çalışmalar uygulanmıştır.

IX Milli Eğitim Eğitim Şûrası'nda yöneltmenin yalnız bir noktada yapılamayacağı fakat bütün ortaokul ve ortaöğretim süresi içinde gelerek oluşacağı öngörülmektedir. Şûra'da, programlar, yükseköğretime geçiş, değerlendirme sistemi, yönetim ve örgüt açılardan önemli kararlar alınmıştır. VIII. Milli Eğitim Şûrası'nda yöneltme ile ilgili kararların uygulanması ve etkinlik kazanamaması eleştirilmektedir. Yöneltme konusunda örgüt, personel yetiştirme, araçlar ve kaynaklar gibi sorunlar çözüm beklemektedir.

Türkiye'de, Fransa'da olduğu gibi ortaöğretim ikinci devre ve akademik liselerde başarısızlık yüksektir. 1972-1973 öğretim yılında öğrencilerin % 34,7'si başarısız olmuştur. Ayrıca 169 861 öğrenciden 9 289'u belge almıştır.¹⁶

Liselerde belge alan okulu terk eden öğrenciler, hiçbir mesleki öğrenim görmedikleri için işsiz kalmaktadırlar.

Ortaöğretim ikinci devre programlarında değişiklik yapmak için alınan kararlar uygulanamamıştır. Öğretmen, araç, bina gibi sorunlar çözülemediği için, sistemin yapısını değiştirmek güçleşmektedir.

Lise öğrencileri için amaç, üniversiteye girmektir. Lise mezununun her seneki artışına paralel olarak, yükseköğretimde yeterli kapasite yaratılmamaktadır. Türkiye'de, Fransa'daki gibi öğrenciler liselerde okudukları kollara göre yükseköğretime devam etmemektedirler. Öğrenciler, merkezi sınav sonuçlarına göre üniversite ve

yüksekokullara girmektedirler. Bu nedenle üniversite ve yüksekokullardaki kapasitelere göre 1963-1970 yılları arasında fen dallarındaki öğrencilerin oranı % 21.9'dan % 25,3 çıkmış, buna karşılık edebiyat ve sosyal bilimlerdeki öğrencilerin oranı % 65.2'den % 61.1'e düşmüştür. Buna karşın planların öngördüğü hedeflere ulaşamamıştır.

Türkiye'de, liselerdeki öğrenci sayısı, mesleki ve teknik eğitimdeki öğrenci sayısından fazladır. Fransa'da olduğu gibi halk ve seçmenler, lise açılmasını tercih etmektedirler. Mevcut durumla planlardaki hedefler uyusmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. Debesse, M. Mialaret G. *Traité des Sciences Pedagogiques, Pedagogie Compare.* P. U. F. 108 Boulevard Saint Germain Paris, 1972. s. 140.
2. Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl. s. 256.
3. Doğan Hıfzı. *Türk Ortaöğretim Sisteminin Değerlendirilmesi, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972. s. 25.*
4. Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl. s. 86.
5. Blanc, Jean. *Organisation de l'enseignement en France. Le Second Cycle.* s. 18.
6. Varış, Fatma. *Eğitim Programlarının Geliştirilmesi «Teori ve Teknikler» Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 20, Ankara : 1976, s. 70.*
7. Alkan, Cevat. *Eğitim Teknolojisi. (Doçentlik Tezi) Ankara. 1974. s. 39.*
8. Bataillon, Marcel. *Rebattre a l'Ecole, Payot, Paris. Boulevard Saint Germain s. 241.*
9. A. G. E. s. 243.
10. Rouede, Andre, *Le Lycee Impossible, Editions du Seuil. 27 Rue Jacob. Paris. 1971. s. 43.*
11. Varış, Fatma. *Türkiye'de Lisans-Üstü Eğitim1. «Müspet İlimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında Lisans-Üstü Eğitimin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yayınları No: 23, Ankara, 1972, s. 64.*
12. Debesse, M. Mialeret, G. s. 151.
13. Doğan, Hıfzı., s. 80.
14. *Rapport Pour V. Iéeme Plan Commission de l'Equipement Scolaire, Paris, 1972, s. 34.*
15. Prost, Antoine. *L'Enseignement en France, (1800-1967), Armand Colin 109 Baulevard Saint, Michel. 1972. s. 258.*
16. Milli Eğitim Bakanlığı Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim 1973-1974. Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara, 1974.
17. Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl. s. 88.